

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فقه ۲

سطح ۲

درس ۱

استاد: حجت‌الاسلام والمسلمین امینی

آموزشیار: آقای یوسفی

اکثر ادیان توحیدی، عبادت ویژه‌ای با نام «نماز» دارند؛ مثلاً آیه ۸۳ سوره بقره، بر وجوب نماز بر بنی اسرائیل دلالت دارد. احکام و شرایط نماز، در ادیان مختلف متفاوت بوده و در هر دینی جایگاه خاصی دارد. «نماز» مهم‌ترین عمل عبادی در دین مقدس اسلام است. تاکید فراوان بر ادای نماز و بیان مطالب فراوان درباره آن، باعث شده که یکی از مفصل‌ترین مباحث فقهی، تحت عناوینی هم‌چون «کتاب الصلاة» یا «باب الصلاة»، شکل بگیرد.

مسائلی هم‌چون «تقسیم نماز به واجب و مستحب»، «تعداد نمازهای مستحب و واجب»، «شرایط و اجزای نماز»، «اوقات نماز»، «استقبال و قبله یابی»، «شرایط لباس و مکان نمازگزار»، «شکایات نماز» و مسائل فراوان دیگری، حجم وسیعی از کتب فقهی را تشکیل می‌دهد. نکته جالب توجه این است که اهتمام مسلمین به «اوقات نماز» و نیز «قبله یابی»، موجب ایجاد و یا توسعه علوم‌ی مثل ستاره‌شناسی و جهت‌یابی در بین مسلمین شده و در این راستا دانشمندان اسلامی وسایلی را ابداع کردند.

کتاب «دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی» همانند اکثر کتب فقهی، به بررسی مسائل نماز پرداخته که در این درس و درس‌های آینده به توضیح مطالب این کتاب می‌پردازیم.

روند ارائه مطالب در این کتاب چنین است که مولف محترم ابتدا چند حکم را بیان کرده و سپس استدلال‌ات بر آن احکام را مطرح می‌نماید. در این درس نیز ابتدا نمازهای واجب شمرده شده و سپس دلیل وجوب آنها بیان می‌گردد. در ادامه چند حکم را درباره «تعداد نمازهای یومی» و رکعات آنها ذکر کرده و مستنداتشان را بررسی می‌کنیم.

متن درس

كتاب الصلاة

الصلاة الواجبة:

الواجب من الصلاة: اليومية بما في ذلك الجمعة و صلاة الطواف الواجب و الصلاة على الميت و الآيات و ما التزم بنذر و شبهه و قضاء الولد الأكبر ما فات عن والده.

و المستند في ذلك:

إما الضرورة الدينية و النصوص الكثيرة كما في اليومية، أو اقتضاء القاعدة كما في الملتزم بنذر و نحوه، أو النصوص الخاصة كما في غير ذلك.

١- الصلاة اليومية

و اليومية خمس: الصبح ركعتان، و المغرب ثلاث، و البقية أربع. و في السفر و الخوف تقصر الرباعية الى ثنتين. و المستند في ذلك:

١- اما ان اليومية خمس و عدد ركعاتها ما ذكر فللضرورة الدينية و الروايات الخاصة.

٢- و اما قصر الرباعية في السفر فذلك من ضروريات المذهب و تدلّ عليه الروايات الخاصة.

٣- و اما قصرها عند الخوف فمحل اختلاف. و قد نقل في الحدائق^١ أقوالا ثلاثة: قصرها بشرط السفر، و قصرها مطلقا، و قصرها في الحضر بشرط ادائها جماعة. و المناسب و جوب قصرها مطلقا لقوله تعالى: **وَ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا**^٢، فان حمل الضرب على خصوص ما كان بمقدار المسافة بلا وجه. و التقييد به محمول على الغالب من طرؤ الخوف عند الضرب حيث يجابه العدو. و يدل على ذلك أيضا ما رواه الصدوق عن زرارة عن أبي جعفر عليه السلام: **«قلت له: صلاة الخوف و صلاة السفر تقصران جميعا؟ قال: نعم، و صلاة الخوف أحقّ ان تقصر من صلاة السفر، لأنّ فيها خوفا»**^٣.

^١ الحدائق الناضرة ١١: ٢٦٥.

^٢ النساء: ١٠١.

^٣ وسائل الشيعة الباب ١ من أبواب صلاة الخوف و المطاردة الحديث ١.

نمازهای واجب

در دین مبین اسلام، شش نماز بر انسان واجب شده است:

۱. نمازهای یومیه:

نمازهای یومیه مجموعاً هفده رکعت^۱ هستند که در طول شبانه روز و طی پنج نوبت ادا می‌شوند. نماز جمعه هم (که از نمازهای واجب^۲ است) از نمازهای یومیه محسوب می‌گردد؛ چرا که به جای نماز ظهر^۳ خوانده می‌شود.

۲. نماز طواف واجب:

بعد از هر طواف دو رکعت نماز طواف بجا آورده می‌شود که نماز طواف واجب، همانند طوافش واجب است^۴.

۳. نماز میت

هنگامی که مسلمانی از دنیا برود باید پیش از دفن بر او نماز خواند. این نماز از حیث شرایط و واجبات با نمازهای یومیه بسیار متفاوت است.

۴. نماز آیات

نمازی است که در زمان وقوع برخی از وقایع یا بلاهای طبیعی واجب می‌شود؛ مثل زلزله، کسوف و رعد و برق شدیدی که بیشتر مردم را بترساند.

۵. نماز متعلق نذر یا شبه آن

^۱ تعداد رکعات مذکور، بر کسی واجب است که در مسافرت نیست؛ و الا بر مسافری که شرایط قصر نماز را دارا باشد تنها یازده رکعت نماز یومیه واجب است.

^۲ وجوب نماز جمعه، فی الجمله، محل وفاق است. همه فقهای معاصر معتقدند که در زمان حضور امام معصوم، نماز جمعه وجوب تعیینی دارد؛ اما درباره وجوب نماز جمعه در زمان غیبت، نظرات مختلفی دارند؛ که معمولاً آن را واجب تخییری می‌دانند. البته بعضی از فقهای معاصر، وجوب در زمان غیبت را قائل نیستند. باید توجه داشت که برخی از فقها، نماز جمعه را در زمان غیبت، حرام می‌دانستند. شهید ثانی رحمه الله تعالی در الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة می‌فرماید: «و أما فی حال الغیبة کهذا الزمان فقد اختلف الأصحاب فی وجوب الجمعة و تحریمها». محقق کرکی (معروف به محقق ثانی) رحمه الله تعالی در رساله صلاة الجمعة چنین می‌فرماید: «اختلف أصحابنا فی حکم صلاة الجمعة حال غیبة الإمام علیه السلام علی قولین ... الأول: القول بجواز فعلها إذا اجتمعت باقی الشرائط، وهو المشهور بین الأصحاب ... القول الثانی: المنع من صلاة الجمعة حال الغیبة ونفی شرعيتها، وهو المنقول عن المرتضی فی المسائل المیافارقیات ظاهراً و عن سلاور و ابن إدیس صریحاً، واختاره العلامة فی المنتهی و قال فی الذکری: إنه متوجه بعد أن أفتی بالجواز، وذلك یقتضی اضطراب کلامه فی حکمها». سید مرتضی رحمه الله تعالی چنین فرموده است: «المسألة الثانية: صلاة الجمعة هل یجوز ان تصلى خلف المخالف و الموائف جميعاً، و هل هی أربع رکعات جميعاً مع الخطبتین، أم رکعتان مع الخطبة تقوم مقام الأربعة؟ الجواب: صلاة الجمعة رکعتان، و لا جمعة الا مع إمام أو من ینصبه الإمام العادل، فان عدم ذلك، صلیت الظهر أربع رکعات، و من اضطر الی ان یصلیها مع من لا یجوز إمامته تقیة، و جب علیه ان یصلی بعد ذلك ظهراً أربعاً». (رسائل الشریف المرتضی؛ ج ۱؛ ص ۲۷۲).

^۳ این جایگزینی در زمان حضور امام معصوم محل وفاق است؛ اما کفایتش در زمان غیبت، مورد اختلاف می‌باشد.

^۴ طواف بر دو قسم است: واجب و مستحب. از آنجا که خود طواف مستحب، جایز الترتیب می‌باشد نمازش هم واجب نیست؛ هر چند (بنا بر نظر معروف) برای تکمیل طواف مستحبی ادای نمازش لازم است. در کتاب «مناسک حج» (از نشر مشعر؛ چاپ چهارم؛ ص ۳۱۰) در مسأله ۷۸۱ چنین آمده است: «به جا آوردن نماز طواف مستحب، حتی در حالت اختیار، در هر جای مسجد الحرام، جایز است، بلکه گفته‌اند می‌تواند آن را عمداً ترک کند.» در پاورقی نیز از آیه الله سیستانی دام ظلّه چنین آمده: «ظاهر آن است که نماز طواف مستحب، مستحب است.»

از آنجا که عمل به نذر و قسم واجب است؛ اگر کسی نذر کند و یا قسم بخورد که نمازی را بخواند، ادای آن نماز بر او لازم و واجب می‌گردد و یا اگر کسی اجیر شود که نمازی را بخواند باید به متعلق عقدِ اجاره عمل نماید؛ لذا بجا آوردن آن نماز بر او واجب می‌شود.

۶. قضای نماز پدر

بر پسر بزرگتر واجب است که نمازهای قضای پدرش را (بعد از فوت او) بجا آورد^۱.

تطبیق:

الواجب من الصلاة: اليومية بما في ذلك الجمعة و صلاة الطواف الواجب و الصلاة على الميت و الآيات و ما التزم بنذر و شبهه و قضاء الولد الأكبر ما فات عن والده.

نمازهای واجب عبارتند از: نمازهای یومیه^۲ با این توضیح که نماز جمعه هم داخل در نمازهای یومیه است؛ نماز طواف واجب؛ نماز بر میت؛ نماز آیات؛ نمازی که به خاطر نذر یا شبه نذر (مثل قسم) لازم گردیده و (آخرین مورد از نمازهای واجب عبارت است از) قضا کردن پسر ارشد آن چه را که از پدرش فوت شده است.

مستندات

دلایلی که نمازهای شش‌گانه مذکور را واجب کرده‌اند بر سه دسته هستند:

۱. ضرورت دینی و روایات فراوان:

وجوب برخی از این نمازها، جزو ضروریات دین بوده و روایات زیادی دال بر وجوبش صادر شده است. ضرورت دینی یعنی اینکه مسأله‌ای مورد وفاق همه فرق اسلامی باشد. نمازهای یومیه از این قبیل است.

۲. اقتضای قاعده:

در اسلام قواعدی داریم که برای پای‌بندی به آنها بعضی از امور احکام خاصی می‌یابند؛ مثلاً قاعده داریم که انسان باید به نذرش عمل کند. با این قاعده متعلق همه نذرها واجب می‌گردد؛ لذا اگر نمازی متعلق نذر قرار گرفت خواندش واجب می‌شود؛ حتی اگر در روایات و آیات به وجوب نماز مندور، اشاره‌ای نشده باشد. لزوم عمل به

^۱ درباره اینکه ولد اکبر چه نمازهایی را از چه کسانی باید قضا کند در بین علما اختلاف است. شهید اول در کتاب «اللمعة الدمشقية» چنین فرموده است: «و يجب على الولي قضاء ما فات أباه في مرضه و قيل مطلقاً و هو أحوط». شهید ثانی در شرح (مزجی) این مطالب (در کتاب شریف «الروضة البهية في شرح اللمعة الدمشقية») می‌فرماید: «و يجب على الولي و هو الولد الذكر الأكبر و قيل كل وارث مع فقده قضاء ما فات أباه من الصلاة في مرضه الذي مات فيه و قيل ما فاتة مطلقاً على الأحوط». سپس شهید ثانی می‌افزاید: «و في الدروس قطع (الشهيد الأول) بقضاء مطلق ما فاتة؛ و في الذكرى نقل (الشهيد الأول) عن المحقق (الحلي) وجوب قضاء ما فاتة لعذر كالمريض و السفر و الحيض لا ما تركه عمداً مع قدرته عليه و نفى عنه البأس (أي: قوى الشهيد الأول) في الذكرى ما نقل عن المحقق... فصار للمصنف في المسألة ثلاثة أقوال... و احتراز المصنف (في اللمعة) بالأب عن الأم و نحوها من الأقارب فلا يجب القضاء عنهم على الوارث في المشهور، و الروایات مختلفة ففي بعضها ذكر الرجل و في بعض الميت... و نقل في الذكرى عن المحقق وجوب القضاء عن المرأة و نفى عنه البأس...»

^۲ تذکر: در بین فقهای فارس زبان، با اصطلاح «نماز یومیه» به نمازهای پنج‌گانه روزانه اشاره می‌شود؛ لذا از ترجمه «یومیه» به «روزانه» خودداری کردیم.

مقتضای عقود نیز از دیگر قواعد است؛ پس اگر کسی را اجیر کنند که نمازی را بخواند ادای آن نماز بر او لازم می‌گردد.

و جوب نماز مورد نذر یا قسم یا اجاره یا شبیه اینها، به مقتضای همین قواعد است.

۳. روایات خاص:

و جوب برخی از نمازها از ضروریات دینی نبوده^۱ و نیز زیر مجموعه قواعد قرار نمی‌گیرند؛ بلکه روایات خاصی درباره نماز خاصی وارد شده و آن را واجب کرده است. و جوب نماز طواف^۲، نماز بر میت^۳، نماز آیات^۴ و نیز و جوب نماز قضای پدر بر پسر بزرگتر^۵ با روایات اثبات شده است.

تطبيق

و المستند في ذلك:

مستند و دليل وجوب (هر يك از) شش نماز مذکور:

إما الضرورة الدينية و النصوص الكثيرة كما في اليومية،

یا ضرورت دینی به همراه نصوص فراوان است؛ مثل نمازهای یومیه،

أو اقتضاء القاعدة كما في الملتزم بنذر و نحوه،

یا اقتضای قاعده است؛ مثل نمازی که به واسطه نذر یا شبه نذر لازم شده است،

أو النصوص الخاصة كما في غير ذلك.

^۱ هر چند که شاید از ضروریات مذهب حقه باشند.

^۲ لازم به تذکر است که مصنف محترم در «کتاب الحج»، اصل وجوب نماز طواف را از ضروریات دین برشمرده و آیه «و اتخذوا من مقام ابراهیم مصلی» (بقره/۱۲۵) را دال بر آن می‌داند. (ر.ک. به دروس تمهیدیه فی الفقه الإستدلالی علی المذهب الجعفری؛ کتاب الحج؛ تفصیل أعمال الحج و العمرة؛ رکعتا الطواف)

^۳ یک روایت دال بر وجوب نماز میت: علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن حماد بن عثمان عن الحلبي و زرارة عن ابي عبد الله عليه السلام أنه سئل عن الصلاة على الصبي متى يصلى عليه؟ قال: إذا عقل الصلاة. قلت متى تجب الصلاة عليه؟ فقال: إذا كان ابن ست سنين و الصيام إذا أطاقه. (کافی؛ کتاب الجنائز؛ باب غسل الأطفال و الصبيان و الصلاة عليهم)

^۴ در کتب حدیثی، از جمله کتاب شریف کافی، روایاتی دال بر وجوب نماز آیات بیان شده است که در اینجا یکی از روایات را ذکر می‌کنیم:

علی بن ابراهیم عن ابيه عن عمرو بن عثمان عن علی بن عبدالله قال سمعت أبا الحسن موسى عليه السلام يقول: إنه لما قبض إبراهيم بن رسول الله (ص) جرت فيه ثلاث سنن؛ أما واحدة فإنه لما مات انكسفت الشمس فقال الناس: إنكسفت الشمس لفقده ابن رسول الله. فصعد رسول الله (ص) المنبر فحمد الله و أثنى عليه ثم قال: يا أيها الناس! إن الشمس و القمر آيتان من آيات الله؛ تجريان بأمره؛ مطيعان له؛ لا تتكسفن لموت أحدٍ و لا لحياته؛ فإذا انكسفتا أو واحدةً منهما فصلوا. ثم نزل فصلی بالناس صلاة الكسوف. (کافی؛ کتاب الصلاة؛ باب صلاة الكسوف)

^۵ علی بن ابراهیم عن ابيه و محمد بن إسماعيل عن الفضل بن شاذان جميعا عن ابن ابي عمير عن حفص بن البختري عن ابي عبد الله عليه السلام في الرجل يموت و عليه صلاة أو صيام؛ قال: يقضى عنه أولى الناس بميراثه. قلت: فإن كان أولى الناس به امرأة؟ فقال: لا؛ إلا الرجال. (کافی؛ کتاب الصيام؛ باب الرجل يموت و عليه من صيام شهر رمضان أو غيره)

و یا روایات خاص است؛ مثل سایر نمازهای واجب (که عبارتند از: نماز طواف واجب؛ نماز بر میت؛ نماز آیات و نماز قضای پدر).

- نمازهای واجب:
۱. نمازهای یومیه
  ۲. نماز طواف واجب
  ۳. نماز میت
  ۴. نماز آیات
  ۵. نماز متعلق نذر و شبیه آن
  ۶. قضای نماز پدر

SCO۱: ۰۹:۲۰

نمازهای یومیه

در مورد نمازهای یومیه، چند بحث را مطرح خواهیم کرد؛ از جمله: تعداد نمازهای یومیه و رکعات آنها، موارد قصر نماز و اوقات نمازهای یومیه.

تعداد و رکعات نمازهای یومیه

در طول هر روز بر مسلمین پنج نماز واجب است:

یک نماز دو رکعتی، که نماز صبح است؛ یک نماز سه رکعتی، که نماز مغرب است و سه نماز چهار رکعتی که عبارتند از نماز ظهر، عصر و عشاء.

قصر نمازهای چهار رکعتی

گاهی نمازهای چهار رکعتی به قصر و دو رکعتی باید خوانده شود. قصر نماز در دو حالت لازم می‌گردد:

الف. هنگام سفر

ب. هنگام خوف^۱

^۱ شایان ذکر است که نماز خوف، عنوانی است برای ادای نماز به شکلی خاص و با شرایط ویژه. اگر در حین خوف و ترس از دشمن، مسلمین نماز را به جماعت بخوانند آن جماعت، به نحو خاصی اقامه می‌گردد که با جماعات عادی متفاوت است. متن زیر شما را با این نماز و شرایطش بیشتر آشنا می‌کند:

شیخ طوسی رحمه‌الله علیه (در المبسوط فی الفقه الإمامیه؛ ج ۱؛ ص ۱۶۳) می‌فرماید:

صلاة الخوف علی ضربین: أحدهما: صلاة الخوف، و الثاني: صلاة شدة الخوف و هو الذي يسميه أصحابنا صلاة المطاردة و المسابقة.

فصلاة الخوف غير منسوخة بل فرضها ثابت، و لا يجوز إلا بثلاثة شرائط: أحدها: أن يكون العدو في غير جهة القبلة... و الثاني: خوف العدو أن يتشاغلوا بالصلاة أكبرا عليهم، و لا يأمنون أكثرتهم و غدرهم و الثالث: أن يكون في المسلمين كثرة إذا افترقوا فرقتين كل فرقة تقاوم العدو حتى تفرغ الأخرى من صلواتها.

و إذا ثبتت هذه الشروط قصرت الصلاة و صلت ركعتين ... و الإمام و المأموم سواء في أنه يجب عليهما ركعتين في جميع الصلاة إلا المغرب فإنها ثلاث ركعات على كل حال، و کیفیتها أن يفترق القوم فرقتين: فرقة تقف بحذاء العدو، و فرقة الأخرى تقوم إلى الصلاة، و يتقدم الإمام فيستفتح بهم الصلاة، و يصلي ركعة فإذا قام إلى الثانية وقف قائما يقرأ و يطول قرائته و يصلون الذين خلفه الركعة الثانية، و ينوون الانفراد بها و يتشهدون و يسلمون

تطبيق

۱- الصلاة اليومية

(سه حکم از احکام) نمازهای یومیه (را بیان می‌کنیم):

و الیومیة خمس: الصبح رکعتان، و المغرب ثلاث، و البقیة أربع.

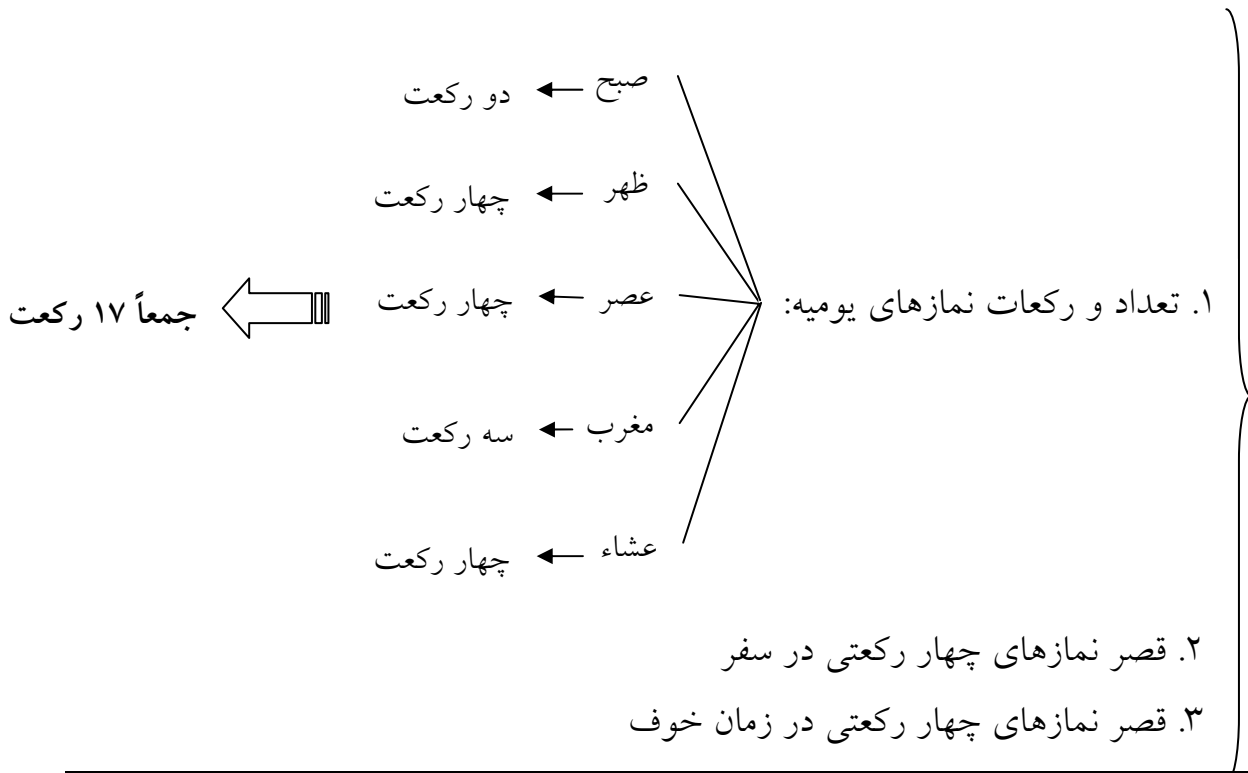
(حکم اول): نمازهای یومیه پنج عدد هستند: نماز صبح که دو رکعت است و نماز مغرب که سه رکعت است و

بقیه نمازها (یعنی ظهر، عصر و عشاء) که چهار رکعتی هستند.

و فی السفر و الخوف تقصر الرباعیة الی ثنتین.

(حکم دوم و سوم): در هنگام «سفر» و «خوف»، نماز چهار رکعتی کوتاه شده و دو رکعتی می‌گردد.

برخی از احکام نمازهای یومیه:

و يقومون إلى لقاء العدو، و يجيء الباؤون فيقفون خلف الإمام، و يفتتحون الصلاة بالتكبير، و يصلي الإمام الركعة الثانية بهم، و هي أولة لهم. فإذا جلس في تشهده قاموا هم إلى الركعة الثانية لهم فيصلونها، فإذا فرغوا منها تشهدوا. ثم يسلم بهم الإمام ...

و أخذ السلاح واجب على الطائفة لقوله تعالى (في سورة النساء؛ الآية ۱۰۲) «و ليأخذوا أسلحتهم» و السلاح الذي يحمله ينبغي أن يكون خاليا من نجاسة فإن كان عليه ريش ما لا يؤكل لحمه مثل النسر و العقاب فلا بأس به، و يكره أن يكون ثقيلاً لا يتمكن معه من الصلاة و الركوع و السجود كالجوشن الثقيل و المغفر السائغ لأنه يمنع من السجود على الجبهة، و ينبغي أن يحمل مثل السيف و السكين و القوس و عنزة و الرمح. فإن كان عليه شيء من النجاسة لم يكن به بأس لأنه لا يتم الصلاة فيه منفرداً، و حمل الرمح إنما يجوز إذا كان في طرف الصفوف لأنه لا يتأذى به أحد فإن كان في وسط الصفوف كره له ذلك لأنه يتأذى به الناس إذا أصاب السيف الصقيل نجاسة فمسح ذلك بخرقه فمن أصحابنا من قال: إنه يظهر و منهم من قال: إنه لا يظهر غير أنه تجوز الصلاة فيه لأنه لا يتم الصلاة فيه منفرداً ...

و إذا احتاج الإمام أن يفرق الناس أربع فرق في أربع وجوه لا يمكنه أن يصلي بهم صلاة واحدة لأن صلاة الخوف قد بينا أنها ركعتان فإذا كان كذلك صلى الركعتين بفرقتين. ثم يعيدها فتكون نفلاً له و فرضاً للباقيين على الترتيب الأول سواء.

مستندات

در اینجا مستند و دلیل سه مطلب درباره نمازهای یومیه را بیان می‌کنیم:

۱. تعداد و رکعات

۲. قصر شدن به واسطه سفر

۳. قصر شدن به واسطه خوف

۱. دو دلیل، بر مطلب اول دلالت دارد:

(الف) ضرورت دینی. تعداد و رکعات نمازهای یومیه، مورد وفاق همه فرق و مذاهب اسلامی است.^۱

(ب) روایات خاصه. برخی روایات صادره از معصومین علیهم‌السلام، بر مطلب اول دلالت دارند.^۲

۲. دو دلیل، بر مطلب دوم اقامه می‌کنیم:

(الف) ضرورت مذهب. قصر شدن نماز چهاررکعتی در سفر، از ضروریات مذهب امامیه است.^۳

(ب) روایات خاصه. در احادیث بیان شده که نمازهای چهاررکعتی را باید در سفر به صورت قصر بجا آورد.^۴

^۱ البته گاهی اقوال بسیار ضعیفی در مخالفت با این اجماع مسلمین بیان شده که قابل اعتنا نیستند؛ مثلاً ابوحنیفه نماز وتر را هم واجب می‌داند که این گفتارش مورد اعتراض علما واقع شده و آن را رد کرده‌اند. رجوع کنید به: الخلاف (از شیخ طوسی)؛ ج ۱؛ ص ۵۳۴؛ مسأله ۲۷۳.

^۲ در اینجا به دو روایت به عنوان نمونه اشاره می‌کنیم:

الف. علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن جميل بن دراج عن عائذ الأحمسی قال: دخلت على ابي عبد الله (ع) و أنا أريد أن أسأله عن صلاة الليل. فقلت: السلام عليك يا ابن رسول الله. فقال: و عليك السلام إى و الله إنا لولده و ما نحن بذوى قرابته. ثلاث مرات قالها؛ ثم قال -من غير أن أسأله-: إذا لقيت الله بالصلوات الخمس المفروضات لم يسألک عما سوى ذلك. (الكافي؛ ج ۳؛ کتاب الصلاة؛ باب النوادر؛ ح ۳)

ب. و عنه (أى: عن علی بن الحسن بن فضال) عن محمد بن ابي عمير عن حماد بن عثمان عن معمر بن يحيى قال سمعت ابا جعفر (ع) يقول: لا يسأل الله عبداً عن صلاة بعد الخمس و لا عن صوم بعد رمضان. (تهذيب الأحكام؛ ج ۴؛ باب فرض الصيام؛ ح ۱۱)

^۳ برخی از فرق اسلامی با این نظر امامیه مخالفند. مرحوم شیخ طوسی در کتاب خلاف چنین آورده است:

و الواجب من هذه الصلوات الثلاث: الظهر و العصر و العشاء الآخرة ركعتان، فان صلى أربعاً مع العلم و جب عليه الإعادة.

و قال أبو حنيفة مثل قولنا إلا أنه قال: «ان زاد على ركعتين فان كان تشهد في الثانية صحت صلاته، و ما زاد على الثنتين يكون نافلة الا أن يأتي بمقيم فيصلى أربعاً فيكون الكل فريضة أسقط بها الفرض.» و قال الشافعي: «هو بالخيار بين أن يصلى صلاة السفر ركعتين و بين أن يصلى صلاة الحضر أربعاً فيسقط بذلك الفرض عنه.» و قال الشافعي: «التقصير أفضل.» و قال المزني: «و الإتمام أفضل» و بمذهبه (أى: بمذهب المزني) قال في الصحابة عثمان و عبد الله ابن مسعود و سعد بن ابي وقاص و عائشة؛ و فى الفقهاء الأوزاعي و أبو ثور. (الخلاف؛ ج ۱؛ ص ۵۶۹؛ مسأله ۳۲۱)

^۴ به روایات ذیل توجه فرمایید:

و روى عن صفوان بن يحيى عن حذيفة بن منصور عن ابي جعفر و ابي عبد الله (ع) أنّهما قالا: الصلاة في السفر ركعتان ليس قبلهما و لا بعدهما شيئاً. (تهذيب الأحكام؛ ج ۴؛ کتاب الصلاة؛ باب فرض الصلاة في السفر؛ ح ۸)

و روى عن فضالة عن حماد بن عثمان عن عبيد الله الحلبي قال: قلت لأبي عبد الله (ع): صليت الظهر أربع ركعات و أنا في السفر. قال: أعدد. (تهذيب الأحكام؛ ج ۲؛ کتاب الصلاة؛ باب فرض الصلاة في السفر؛ ح ۷)

و روى عن زرارة و محمد بن مسلم أنّهما قالا: قلنا لأبي جعفر (ع): ما تقول في الصلاة في السفر كيف هي و كم هي؟ فقال: إن الله عز و جل يقول: «و إذا ضربتم في الأرض فليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلاة» فصار التقصير في السفر واجباً كوجوب التمام في الحضر. قالوا: قلنا: إنما قال الله عز و جل «فليس عليكم جناح» و لم يقل إفعالوا؛ فكيف أوجب ذلك كما أوجب التمام في الحضر؟ فقال (ع): أ و ليس قد قال الله عز و جل في الصفا و المروة:

۳. در مورد مطلب سوم، سه قول، نقل شده است^۱:

قول اول: نماز چهار رکعتی، در حین خوف، به شرطی قصر می‌شود که نمازگزار در حال سفر باشد.

قول دوم: نماز چهار رکعتی، در حین خوف، مطلقاً قصر می‌شود.

قول سوم: شخص حاضر در وطن، به شرطی نماز خوفش را شکسته بجا می‌آورد که به جماعت بخواند؛ البته قصر نماز خوف در سفر، مشروط به اقامه جماعت نیست^۲.

از بین اقوال فوق، قول دوم را می‌پذیریم و قائل می‌شویم به قصر نماز خوف در همه حالات.

برای ترجیح قول دوم، دو دلیل داریم:

الف) آیه قرآن که می‌فرماید: «و إذا ضربتم فی الأرض فلیس علیکم جناح أن تقصروا من الصلاة إن خفتم أن یفتنکم الذین کفروا إن الکافرین کانوا لکم عدواً مبیناً»^۳.

اشکال: با توجه به اینکه «الضرب فی الأرض» به معنای «مسافرت و خروج از وطن است»؛ دلالت این آیه بر قول اول بیش از دلالتش بر قول دوم می‌باشد.

جواب: دلالت این آیه بر قول اول، دو اشکال دارد:

۱. سفر، اعم از سفر شرعی است در حالیکه قول اول، سفر شرعی را مطرح می‌کرد.

۲. اصلاً سفری لازم نیست و مورد آیه را حمل بر موارد غالب می‌کنیم. پس هیچ سفری (شرعی یا عرفی) در قصر نماز خوف، موضوعیتی ندارد.

توضیح اینکه:

مسافرت در فقه، یک معنای اصطلاحی یافته و مراد فقها از سفر، طی مسافت خاص و با شرایط خاص است. لزومی ندارد که در این آیه، خروج از وطن و سفر را بر معنای فقهی‌اش حمل کنیم؛ بلکه این آیه، مطلق رویارویی و مقابله با دشمن را به عنوان شرط قصر نماز خوف، بیان کرده و طی مسافت شرعی را لازم نمی‌گرداند و اینکه

«فمن حجّ البیت أو اعتمر فلا جناح علیه أن یطوّف بهما»؟ أ لا ترون أن الطّواف بهما واجبٌ مفروضٌ لأنّ الله عزّ و جلّ ذکره فی کتابه و صنعه نبیّه (ع)؟... (من لایحضره الفقیه؛ ج ۱؛ باب الصلاة فی السفر؛ ح ۱۲۶۵)

^۱ شیخ یوسف بحرانی علیه‌الرحمة (در الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة؛ ج ۱؛ ص ۲۶۵) چنین می‌فرماید:

[المسألة] الأولى [هل یجب القصر فی صلاة الخوف فی الحضر؟]: لا خلاف بین الأصحاب (رضوان‌الله‌علیهم) فی وجوب التقصیر فی صلاة الخوف إذا وقعت سفراً و انما الخلاف فی ما إذا وقعت حضراً، فنقل عن الأكثر و منهم المرتضی و الشیخ فی الخلاف و ابن الجنید و ابن ابی عقیل و ابن البراج و ابن إدیس إنهم ذهبوا الی وجوب التقصیر سفراً و حضراً جماعة و فرادی، و قال الشیخ فی المبسوط انها انما تقصر فی الحضر بشرط الجماعة ... و حیثئذ ففی المسألة أقوال ثلاثة.

^۲ شیخ طوسی در مبسوط قائل شده به اینکه نماز خوف به یکی از دو شرط ذیل، قصر می‌شود: به جماعت باشد یا در سفر باشد. وی در المبسوط فی الفقه الإمامیة (ج ۱؛ ص ۱۶۳) می‌فرماید: إذا انفراد کل واحد منهم (ای الخائفین المواجهین بالعدو) و صلی منفرداً کانت صلاته ماضیه و یبطل حکم القصر إلا فی السفر.

^۳ النساء؛ ۱۰۱.

^۴ در لسان العرب آمده است: «و ضرب فی الأرض ... خرج فیها تاجراً أو غازیاً ... یقال: ضرب فی الأرض إذا سار فیها مسافراً فهو ضارب» و در مجمع البحرین نیز بیان شده که «یقال ضرب فی الأرض ... خرج تاجراً أو غازیاً، و یقال ضربت فی الأرض أى سافرت».

قرآن «قصر صلاة الخوف» را به «الضرب في الأرض» و «مسافرت» مقید کرده بخاطر آن است که غالباً خوف و ترس از دشمن در جایی رخ می‌دهد که انسان خارج از وطنش و در مسافت دوری با دشمن برخورد کند؛ و آلاً در شهر و وطن، ترس از دشمن کمتر اتفاق می‌افتد؛ ولی اگر چنین خوفی در وطن هم بر مسلمین عارض شد باید نماز خوفشان را به قصر بخوانند.

ب) روایت امام صادق علیه‌السلام که زرارہ آن را چنین نقل می‌کند: «قلت له: صلاة الخوف و صلاة السفر تُقصران جميعاً؟ قال: نعم؛ و صلاة الخوف أحق أن تقصر من صلاة السفر لأن فيها خوفاً»^۱. در این روایت «نماز خوف» در عرض «نماز سفر» قرار گرفته و امام صادق علیه‌السلام، در هر دو قصر را لازم دانسته‌اند.

تطبيق

و المستند في ذلك:

مستند و دليل احكام (سه گانه‌ی) مذکور:

۱- اما ان اليومية خمس و عدد ركعاتها ما ذكر؛ فللضرورة الدينية و الروايات الخاصة.

اما اینکه (طی حکم اول) گفتیم نمازهای یومیہ پنج تاست و تعداد رکعاتش همان است که بیان شد؛ بخاطر دو دلیل است: (اول اینکه) ضرورت دینیہ (و وفاق مسلمین بر آن دلالت دارد) و (دوم اینکه) روایات خاص (داریم).

۲- و اما قصر الرباعية في السفر فذلك من ضروريات المذهب و تدلّ عليه الروايات الخاصة.

و اما اینکه (در حکم دوم) گفتیم نمازهای چهار رکعتی در «سفر» کوتاه می‌شود (و دو رکعتی می‌گردد) به دو دلیل است: (اول:) این حکم از ضروریات مذهب ماست و (دوم:) روایات خاص بر آن دلالت دارند.

۳- و اما قصرها عند الخوف فمحل اختلاف. و قد نقل في الحدائق أقوالاً ثلاثة: قصرها بشرط السفر، و قصرها مطلقاً، و قصرها في الحضر بشرط ادائها جماعة.

و اما (حکم سوم که عبارت بود از) کوتاه شدن نماز (یعنی نماز خوف) در هنگام ترس (از دشمن) محل اختلاف است و سه قول در کتاب حدائق نقل شده است: (قول اول:) کوتاه شدن نماز خوف به شرط (اینکه نمازگزار در سفر باشد)، و (قول دوم:) کوتاه شدن نماز خوف مطلقاً و (قول سوم:) کوتاه شدن نماز خوف در وطن به شرطی که به جماعت ادا شود.

و المناسب و جوب قصرها مطلقاً؛

و قول مناسب (از بین سه قول مذکور) و جوب قصر نماز خوف به طور مطلق است (چه در سفر خوانده شود و چه در حضر؛ به جماعت ادا شود یا فرادا)؛

لقوله تعالى: وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ^۲ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا،

^۱ من لا يحضره الفقيه؛ ج ۱؛ أبواب الصلاة و حدودها؛ باب صلاة الخوف و المطاردة و الموافقة و المسايقة؛ ح ۱۳۳۹.

^۲ «نفي حرج» اعم از وجوب است و این نکته از دیرباز مورد توجه علما بوده است که آیا قصر نماز در سفر، واجب است یا جایز؟

(قول دوم را ترجیح دادیم) به دو دلیل: (الف) این قول خداوند که فرموده: «و هنگامی که از وطن خارج می شوید بر شما حرجی نیست که نماز را کوتاه کنید اگر بترسید که کافرین بر ضد شما توطئه و فتنه به پا کنند.»
فان حمل الضرب علی خصوص ما کان بمقدار المسافة بلا وجه. و التقييد به محمول علی الغالب من طرو الخوف عند الضرب حيث يجابه العدو.

حمل «الضرب» (در این آیه) بر خصوص آن خروجی که به مقدار مسافت شرعی باشد، وجهی ندارد و تقييد قصر نماز خوف (در این آیه) به «الضرب» و «سفر»، حمل بر غالب افراد خوف می شود که (خوف معمولاً) در سفر در حین مواجهه با دشمن رخ می دهد.

و يدل علی ذلك أيضا ما رواه الصدوق عن زرارة عن أبي جعفر عليه السلام: «قلت له: صلاة الخوف و صلاة السفر تُقصران جميعاً؟ قال: نعم، و صلاة الخوف أحق أن تقصر من صلاة السفر، لأن فيها خوفاً.»

(ب) و همچنین بر این حکم (یعنی قصر نماز خوف به طور مطلق) روایت شیخ صدوق از زراره از امام صادق علیه السلام دلالت دارد. زراره می گوید: به امام صادق عرض کردم: آیا نماز (در هنگام) خوف و نماز (در هنگام) سفر هر دو کوتاه (و دو رکعتی) می شوند؟ امام علیه السلام فرمود: بله (نماز خوف هم مثل نماز در سفر به قصر خوانده می شود) و (حتی) نماز خوف از نماز در سفر شایسته تر است که به قصر ادا شود؛ چون در (هنگام ادای) نماز خوف، ترس (از دشمن) است.

SCO۲: ۲۶:۲۶

زراره و محمد بن مسلم از امام صادق علیه السلام پرسیدند: خداوند فرموده «لیس علیکم جناح» پس چرا قصر را «واجب» می دانید؟ امام علیه السلام در جواب فرمودند: أ و لیس قد قال الله عزّ و جلّ فی الصّفا و المروة: «فمن حجّ البيت أو اعتمر فلا جناح علیه أن يطوّف بهما»؟ أ لاترون أن الطّواف بهما واجب مفروض لأنّ الله عزّ و جلّ ذكره فی كتابه و صنعه نبیّه (ع)؟... (من لایحضره الفقیه؛ ج ۱؛ باب الصلاة فی السفر؛ ح ۱۲۶۵)

فاضل مقداد (از علمای شیعه در قرن نهم هـ.ق.) در تفسیر کنز العرفان چنین می فرماید: نفی الجناح لا ینافی الوجوب فإِنَّه قد استعمل فی الوجوب كما فی قوله تعالی «إِنَّ الصّفا وَ المروةَ مِنَ شَعَائِرِ اللَّهِ» إلی قوله «فَلَا جُنَاحَ عَلَیْهِ أَنْ یَطُوفَ بِهِمَا» و الطّواف بهما واجب. (کنز العرفان فی فقه القرآن؛ ج ۱؛ ص ۱۸۴)

البته برای این تغییر تعبیر از «افعلوا» به «لیس علیکم جناح» دلیلی ذکر شده که مرحوم سید عبدالله شبر (از علمای شیعه در قرن ۱۳ هـ.ق.) به آن اشاره می کند: «نفی الجناح لأنهم الفوا التمام، و كان مظنة لأن یخطر ببالهم ان علیهم نقصانا فی التقصیر، فرفع عنهم الجناح لتطیب نفوسهم بالقصر، و یطمئنوا الیه.» (الجواهر الثمین فی تفسیر الكتاب المبین؛ ج ۲؛ ص ۹۱)

^۱ در عبارت «حيث يجابه العدو»، فعل «يجابه» مضارع مجهول از باب مفاعله است و «العدو» نائب فاعل آن می باشد. در عربی «جبهة» به معنای پیشانی و «مجابهة» (از باب مفاعله) به معنای رودررویی است (همانطور که مواجهه از «وجه» به معنای روی می باشد)؛ پس «حيث يجابه العدو» یعنی: هنگامی که دشمن در مقابلش قرار گرفته است.

چکیده

۱. دین اسلام، شش نماز را واجب نموده است: نمازهای یومیه، نماز طواف واجب، نماز میت، نماز آیات، نماز متعلق نذر یا شبه آن و نماز قضای پدر.
۲. وجوب بعضی از نمازهای شش‌گانه فوق، از روایات فراوان استنباط شده و جزو ضروریات دین شده است؛ وجوب برخی، مطابق با مقتضای قاعده بوده و بعض دیگر را روایات خاصه واجب می‌گردانند.
۳. نمازهای یومیه، هفده رکعت است که در پنج نوبت ادا می‌شود. این مطلب، از ضروریات دینی بوده و روایات متعددی دال بر آن داریم.
۴. نمازهای یومیه چهار رکعتی، در حین سفر، باید دو رکعتی ادا شوند. این از ضروریات مذهب جعفری و مطابق با روایات خاص است.
۵. در شرایط قصر نماز خوف، بین علما اختلاف است. مصنف نماز خوف را مطلقاً دو رکعتی می‌داند و بر این مطلب دو دلیل (آیه و روایت) اقامه می‌کند.